

Повна назва: МІЖНАРОДНІ СИСТЕМИ ТА ГЛОБАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

Статус: нормативна

Мета: на основі методичних положень світової наукової та науково-методичної літератури з міжнародних відносин опанувати зміст специфічних понять та підходів, що використовуються світовою наукою в дослідженнях політичних взаємодій на міжнародній арені.

Обсяг, методики і технології викладання дисципліни: Протягом вивчення дисципліни «Міжнародні системи та глобальний розвиток» студенти повинні усвідомити, що міжнародні відносини – це система міждержавних взаємодій, суб'єктами яких є держави, міждержавні організації, партії приватні особи. У сферу міжнародних відносин включаються воєнно-політичні, економічні, екологічні, гуманітарні та інші проблеми світового співтовариства. Міжнародні відносини можуть розглядатися на глобальному, регіональному, локальному рівнях. В залежності від політичних цілей; інтересів, характеру зовнішньої політики суб'єктів міжнародного життя міжнародні відносини можуть бути стабільними і нестабільними, відносинами суперництва і ворожнечі, або довіри і співробітництва. Розкриваючи цю тему студентами треба звернути увагу цінності засади, стратегії і тактики міжнародної політики на різних етапах розвитку суспільства, прослідити еволюцію міжнародних відносин. Особливо важливою є характеристика динаміки міжнародних відносин у ХХ ст. Студенти повинні навести як практичний матеріал відносно цього питання, так і розкрити основні теорії міжнародних відносин та міжнародної політики. Розкрити зміст діяльності різних міжнародних організацій, їх вплив розвиток сучасного світу, у вирішенні глобальних проблем.

Зовнішня політика – це діяльність держави на міжнародній арені, що регулює відносини з іншими суб'єктами зовнішньополітичної діяльності: державами, міждержавними організаціями. Держава прагне через зовнішню політику забезпечити реалізацію свого національного інтересу в міжнародних відносинах. Потрібно визначити як співвідносяться внутрішня та зовнішня політика держави. Відносно зовнішньої політики України слід проаналізувати основні принципи зовнішньополітичної діяльності, основні напрямки, участь у міжнародних організаціях, роль у світовій спільноті та те як відбуваються національні інтереси держави на міжнародній арені у зовнішньополітичній концепції.

Важливим є завдання *систематизації* категорій, якими користується наука про міжнародні відносини. Необхідним є розробка її категоріального апарату.

При цьому *під систематизацією* мається на увазі *впорядкування категорій, їхнє взаємне пов'язування у рамках відкритої, динамічної, але цілісної термінологічної*

системи, яка б адекватно відбивала реальні зв'язки, що характеризують сучасну міжнародну політичну систему - як на загальносистемному, так і на елементному рівнях.

Тільки при наявності впорядкованого, систематизованого категоріального апарата та або інша наука - природнича, суспільна або гуманітарна - може розраховувати на одержання більш-менш точної картини досліджуваного нею об'єкта.

Історією людської думки доведено, що немає (і не може бути) ні єдиних критеріїв систематизації категорій, ні, природно, єдиної системи категорій. Вибір конкретних критеріїв і конкретної системи визначається багатьма факторами, починаючи від рівня розвитку об'єкта дослідження й кінчаючи теоретичними інтересами дослідника і його практичних завдань. Що стосується науки про міжнародні відносини, на даному етапі її розвитку й теоретики, і політики відчують істотні прогалини, насамперед, у системі категорій, яка дає загальне уявлення про сучасні міжнародні відносини і на макрорівні, і на рівні окремих елементів.

Притаманну міжнародним відносинам категоріальну систему можна було б умовно розбити на три групи.

По-перше, на категорії, що фіксують базові онтологічні ознаки міжнародних відносин, наприклад, «безпека» («міжнародна безпека»), «стабільність», «світовий порядок» («світопорядок»), «сила» (з пропозованим Дж. Наєм поділом останньої на «тверду силу» і «м'яку силу»), «баланс сил», «баланс інтересів», «консенсус» і т.д.

По-друге, категорії, що фіксують стан відносин між суб'єктами, що виступають на світовій арені, такими як «війна», «мир», «співробітництво», «партнерство», «залежність», «гегемонія» і т.п.

По-третє, категорії, що фіксують зміни, що відбуваються як у відносинах між окремими країнами, так і в рамках світової політичної системи в цілому: «інтеграція», «дезінтеграція», «транзит», «модернізація», «глобалізація» і т.д.

Категорії можна поділити на і три групи – загальнонаукові, категорії суміжних дисциплін, власні наукові категорії.

Використання теорії систем в міжнародно-політичних дослідженнях потребує запровадження таких головних категорій:

стан системи, тобто сукупність параметрів, які характеризують її функціонування;

границя системи – аналітична межа поширення системи;

середовище - те, що впливає на систему і з чим вона взаємодіє. Розрізняють два види середовища – зовнішнє (оточення системи) та внутрішнє (контекст).

Системи та процеси, які складають *зовнішнє середовище системи*, мають власну ієрархію та конкретне співвідношення з цією системою, знаходячись одночасно у взаємодії між собою та з цією системою.

Проблема зовнішнього середовища системи є проблемою виокремлення найістотніших зв'язків системи з навколишнім світом. Ці процеси можна узагальнити наступним чином: природні (географічні, кліматичні, ресурсні); соціальні; світові; внутрішньосупільні.

Аналіз міжнародних систем передбачає врахування зв'язків з ноосферою. Цей аспект знаходить відображення в посиленні значення глобальних проблем.

Для держави система міждержавних відносин являє собою зовнішнє середовище. Під її впливом в значній мірі формується її зовнішньополітична діяльність, у ній вона реалізується, у ній держави взаємодіють одна з одною.

вхід у міжнародну систему розуміється як канал, через яке середовище впливає на систему.

вихід системи розуміється як канал, через який вона діє на середовище, пристосовуючи його до своїх потреб.

структура – сукупність функціональних елементів системи, об'єднаних визначеними зв'язками;

Зміст поняття *структури* міжнародної системи має декілька аспектів:

- ❖ співвідношення елементів системи;
- ❖ засіб організації елементів у систему;
- ❖ сукупність примусів і обмежень, що впливають з існування системи для її елементів.

Виокремлюються наступні структурні виміри міжнародних систем:

1) *Конфігурація співвідношення сил*. Це поняття включає наступні аспекти: межі системи; поділ сил між різними дійовими особами; в якій спосіб дійові особи розташовані на географічній мапі. Конфігурація співвідношення сил відображає існування центрів сили. Вона залежить від кількості головних акторів та характеру відносин між ними (два типа – біполярність та монополярність). Як пише Р.Арон у праці "Мир та війна між націями", "структура міжнародної системи завжди є олігополістичною. В кожному з епох головні учасники визначали систему більшою мірою, аніж вони визначалися нею"

2) *Ієрархія акторів*. Вона відображає їх фактичну нерівність з точки зору військово-політичних, економічних, ресурсних, ідеологічних та інших можливостей впливу на систему.

3) *Гомогенність або гетерогенність*. Вона відображає ступінь згоди, що існує у акторів відносно тих чи інших принципів або цінностей. Р.Арон називає гомогенними системами такі, в яких держави належать до одного типу, сповідують одну й ту ж саму концепцію політики. Гетерогенними вважаються системи, в яких держави організовані за різними принципами і поділяють суперечливі цінності.

Гомогенність і гетерогенність включають в себе різні модальності, незлічені нюанси. Система є більш або менш гомогенною чи гетерогенною: гомогенною в одній зоні, гетерогенною в іншій; гомогенною в часи миру, гетерогенною в часи війни; гетерогенною з частковим дотриманням дипломатичного правила невтручання, гетерогенною із застосуванням дипломатичної техніки підривної революційної діяльності. Гетерогенність може бути гетерогенністю соціальних структур або гетерогенністю політичних режимів, гетерогенністю більше ідей, ніж реальностей, або навпаки, гетерогенністю більше реальностей, ніж ідей.

4) *Внутрішній режим*, тобто сукупність формальних та неформальних принципів та норм, угод та процедур прийняття рішень, до якого приводить конфігурація співвідношення сил.

Зміна вказаних ознак призводить до змін в системі або зміни самої системи.

Функцією системи є її реакція на вплив середовища, спрямована на збереження визначеного типу відносин між елементами системи.

Функція системи є проявом якостей системи у взаємодії з іншими об'єктами системного та несистемного порядку, визначеної відносно стійкої реакції системи на внутрішнє та зовнішнє середовище, реакцією на внутрішні та зовнішні зміни, засобом вирішення протиріч між системою та оточуючим середовищем.

модель – спеціально синтезований для зручності дослідника об'єкт, адекватний цілям дослідження;

рух системи – зміни її стану, які викликані як внутрішніми, так і зовнішніми причинами;

керування системою – вплив на неї, який забезпечує надання їй відповідних якостей або станів;

безпека як головна якість системи.

Система – це сукупність елементів, які знаходяться у взаємодії один з одним. Отже, елементи – це найпростіші складові системи, межа припустимого членування в обсягах даної якості системи, мінімальний носій цієї якості в системі, який виконує в ній визначену роль. В той самий час кожен елемент системи може виступати як підсистема, яка має власну сукупність елементів.

Держава є елементом міжнародної системи, але одночасно і внутрішньо складною системою вищого порядку по відношенню до сучасної міжнародної системи. Порівняно висока самостійність держави як елемента міжнародної системи пояснюється тим, що вони виникли раніше і існують довше, ніж сучасна міжнародна система.

Сучасна міжнародна система знаходиться у процесі становлення і не може вважатися остаточно цілісною. В той же час у сучасних держав як систем рівень цілісності набагато вище. Вищий у порівнянні з міждержавними відносинами порядок організації суспільства і держави накладає особливий відбиток на відносини між елементом-державою і всією системою міждержавних відносин. Це знаходить відображення в істотному розширенні меж свободи та незалежності елемента – держави від системи, високому ступені її активності в функціонуванні та розвитку системи.

В межах будь-якої соціальної системи будь-якого рівня мінімальним носієм соціальної системної якості є людина.

Значення внутрішньосистемних відносин для кожного окремого елемента системи тим більше, чим більша кількість елементів (держав та інших) утворює цю систему. Адже матеріальні можливості елемента є неспівставимими з можливостями багатьох інших елементів, які підкріплені системними якостями утворення, до якого входять ці елементи.

Держава приймає участь в системі міждержавних відносин в двох головних якостях:

- ❖ завжди як індивідуальний носій своїх національних інтересів;
- ❖ як частина міжнародної структури, яка реалізує колективні інтереси та цілі.

Це є свідченням поліструктурності системи.

Система міжнародних відносин є головною, синтезуючою все інше одиницею наукового аналізу, найвищим рівнем дослідження цих відносин.

Особливого значення набуває діалектика цілого та частини, системи та її елементів. Хоча ці елементи інтегровані в систему, вони є різноякісними та різнорідними. Але в той же час вони є носіями якості цієї системи, що робить їх сумісними в цій системі. Виникає внутрішня організація системи, народжується її структура, ієрархія, оформлена з різними рівнями. Існує тісний зв'язок між системою та її елементами.

Здійснюючи свої зовнішньополітичні функції, держава вступає в відносини з іншими державами і стає тим самим "елементом" системи міждержавних відносин. Як "елемент", вона впливає на систему, й сама, в свою чергу, відчуває вплив з її боку. Держави, знаходячись у стані взаємодії та взаємозв'язку одна з одною, утворюють, таким чином, особливу систему відносин, яка має свою специфічну природу, якості та закономірності, які виходять за межі закономірностей життєдіяльності держав, що до неї

входять. Система складається з держав, але не являє собою просту суму їх складових. В той же час кожна держава у складі системи являє собою далеко не те, чим вона є як окремо взяте утворення. Держава проявляє ті свої якості, якими вона завдячує саме фактові своєї належності до системи.

В основі системної взаємодії лежить насамперед взаємозалежність держав. Ця взаємозалежність відображається у визначеній впорядкованості відносин, яка знаходить відображення в структурі їхніх зв'язків, у системі рівноваги сил та союзів держав, тобто в явищах, які мають характерні ознаки системних відносин.

Взаємозалежність сприяє самозбереженню системи, відштовхуючи від себе "несистемні" дії держав, тобто такі дії, які порушують закономірності функціонування системи.

Методи навчання

Метод навчання – спосіб подання (представлення) інформації студентові у ході його пізнавальної діяльності, реалізований через дії, які зв'язують педагога та студента.

Основними методами, які використовуються у навчальному процесі при вивченні предмету є:

1. Пояснювально-ілюстративний метод або інформаційно-рецептивний.
2. Репродуктивний метод (репродукція – відтворення).
3. Метод проблемного викладу, використовується у побудові змістовної частини курсу (теми лекцій і семінарів).
4. Частково-пошуковий, або евристичний, метод, який полягає в організації активного пошуку рішення висунутих у навчанні (або сформульованих самостійно) пізнавальних завдань.
5. Дослідницький метод.

Знання та навички:

У результаті засвоєння навчального курсу студенти повинні:

знати

- зміст сучасних наукових поглядів на характер систем міжнародних відносин;
- роль і місце України в сучасній світовій політиці;
- основні теоретичні проблеми міжнародної політичної науки, методи дослідження нею відповідного об'єкта;

вміти

- визначати основні напрями системного підходу до дослідження міжнародних відносин, типології та структури міжнародних систем;
- аналізувати історичний розвиток міжнародних систем у кожний відтинок часу;

- визначати характер взаємодії основних учасників міжнародних відносин, які мають особливу для кожного періоду структуру, а також відмінну систему міжнародних відносин.

Кількість годин (кількість кредитів ЄКТС): 56 годин лекцій і 28 годин семінарів, 156 годин самостійної роботи (3 кредити ЄКТС).

Види робіт: форми та умови проведення контрольних заходів.

Контроль та оцінювання навчальних досягнень студентів є важливою складовою навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі.

Процес контролю передбачає декілька етапів:

- 1) перевірку (виявлення рівня отриманих студентами знань, умінь і навичок);
- 2) оцінювання (вимірювання рівня знань, умінь і навичок і порівняння їх з певними стандартами, окресленими вимогами навчальної програми);
- 3) облік (фіксація результатів у вигляді оцінок, балів, рейтингу у журналі, заліковій книжці, залікових чи екзаменаційних відомостях).

У перевірці знань з предмету «Міжнародні системи та глобальний розвиток» передбачаються такі види контролю:

- поточний (відповіді на семінарах),
- тематичний (підготовка доповіді чи виступу з обраної студентом теми),
- підсумковий (підсумкове *тестування й іспит*).

Триместровий контроль проводиться у формі іспиту. *Триместровий іспит* – форма підсумкового контролю з окремої навчальної дисципліни за триместр, що спрямована на перевірку засвоєння теоретичного та практичного матеріалу.

Оцінювання

1. Оцінка «відмінно» ставиться у тому разі, коли:

а) відповідь правильна, повна, послідовна, логічна; студент впевнено володіє фактичним матеріалом з усього курсу, вміє застосовувати його щодо конкретно поставлених завдань, чітко орієнтується у просторі та часі, аналізує причинно-наслідкові зв'язки, визначає закономірності визначення та реалізації зовнішньополітичного курсу держав;

б) студент має навички користування законодавчими документами, що регламентують актуальні проблеми міжнародних відносин та зовнішню політику держав, картами, схемами, довідниками; статистичний матеріал може втілити в схемах, діаграмах, графіках, вміє складати порівняльні таблиці;

в) відповідь дає грамотною українською літературною мовою, без русизмів, допускаючи при цьому 1-2 незначні помилки з фактичного матеріалу та 2-3 помилки мовно-стилістичного характеру.

2. Оцінка «добре» ставиться у тому разі, коли:

а) відповідь правильна, послідовна, логічна, але студент допускає у викладі окремі незначні пропуски фактичного матеріалу, вміє застосовувати його щодо конкретно поставлених завдань, орієнтується у просторі і часі, допускаючи при цьому 1-2 помилки, аналізує причинно-наслідкові зв'язки, визначає основні закономірності визначення та реалізації зовнішньополітичного курсу держав, у деяких випадках нечітко формулюючи їх;

б) студент має навички користування законодавчими документами, що регламентують міжнародні відносини та зовнішню політику держав, картами та іншими наочними посібниками, складає графіки, схеми, діаграми, таблиці, допускаючи при цьому незначні помилки;

в) відповідь дає у цілому грамотною українською літературною мовою, але допускає русизми, стилістичні, орфографічні та пунктуаційні помилки (не більше 5-6).

3. Оцінка «задовільно» ставиться у тому разі, коли:

а) студент володіє більшою частиною фактичного матеріалу, але викладає його не досить послідовно і логічно, допускає істотні пропуски у відповіді, не досить впевнено орієнтується у просторі і часі, не завжди вміє інтегровано застосовувати набуті знання для аналізу зовнішньополітичного курсу держав, нечітко, а інколи й невірно формулює основні теоретичні положення та причинно-наслідкові зв'язки;

б) слабо орієнтується у концептуальній основі та актуальних проблемах міжнародних відносин та зовнішньої політики держав, допускає помилки при складанні таблиць, графіків, схем, діаграм;

в) при викладі українською мовою допускає помилки, русизми, що свідчить про недостатню його мовну культуру.

4. Оцінка «незадовільно» ставиться в тому разі, коли:

а) студент виявляє незнання більшої частини фактичного матеріалу, не орієнтується у просторі і часі, не вміє визначити причинно-наслідкові зв'язки, сформулювати основні напрямки зовнішньополітичного курсу держави;

б) не орієнтується у проблематиці міжнародних відносин, не може побудувати графік, схему, діаграму;

в) відповідь безграмотна з точки зору української мови;

г) студент відмовляється відповідати на поставлені питання.

Викладач: Шевчук Олександр Володимирович, доктор політичних наук, професор. У 1995 р. закінчив Миколаївський державний педагогічний інститут за спеціальністю «Історія та правознавство». У 2002 р. захистив кандидатську, а в 2009 р. – докторську дисертації. З 2009 р. – професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики.

З жовтня 2011 р. працює на посаді декана факультету політичних наук Чорноморського державного університету ім. Петра Могили. Нагороджений почесними грамотами Управління у справах сім'ї та молоді Миколаївської обласної державної адміністрації (2004) та Миколаївської обласної ради (2006), Подякою МОН України (2014).

Фахівець з питань міжнародних відносин в Азіатсько-тихоокеанському регіоні, зовнішньої політики США, КНР, РФ. Автор більше 150 наукових праць з проблем міжнародних відносин.